

УДК 33:556.18

В. А. Голян,
*д. е. н., професор, заступник директора з науково-організаційної роботи,
 завідувач відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів, Державна установа
 "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної
 академії наук України", м. Київ*

В. М. Бардась,
*к. е. н., фінансовий директор, громадська організація
 "Європейський аналітичний центр", м. Луцьк*

І. А. Довга,
*аспірант, Державна установа "Інститут економіки природокористування
 та сталого розвитку Національної академії наук України", м. Київ*

ФІСКАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ВОДНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ТЕРИТОРІАЛЬНА АСИМЕТРІЯ, НАПРЯМИ КОНВЕРГЕНЦІЇ З ПЕРЕДОВИМ ДОСВІДОМ

V. Golyan,
 Doctor of Science (Econ.), Professor, Deputy Director for scientific and organizational work, Head of the Department
 Economic Issues of Land and Forest Resources, Public Institution "Institute of Environmental Economics and
 Sustainable Development National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv

V. Bardas',
 Candidate of Science (Econ.), Chief Financial Officer,
 Non-governmental organization "European Analytical Centre", Lutsk

I. Dovha,
 Postgraduate student, Public Institution "Institute of Environmental Economics
 and Sustainable Development National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv

FISCAL REGULATING THE USE AND PROTECTION OF WATER RESOURCES IN UKRAINE:
 KEY TRENDS, TERRITORIAL ASYMMETRY, DIRECTIONS OF CONVERGENCE WITH
 ADVANCED EXPERIENCE

У статті ідентифіковано основні складові системи фіскального регулювання використання та охорони водних ресурсів, якими виступають: збір (рентна плата) за спеціальне використання водних ресурсів, екологічний податок за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти, штрафи за порушення природоохоронного законодавства в частині забруднення водно-ресурсних джерел. Проаналізовано основні тенденції номінальних надходжень та надходжень у порівняних цінах зборів (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів до Зведеного бюджету України, що дало змогу показати відсутність значних реальних зрушень у частині визначення бази стягнення даного фіскального платежу.

На основі розрахунку показників номінальної та реальної фіскальної віддачі забраної води встановлено рівень ефективності фіскального регулювання спеціального водокористування за період з 2000 по 2014 рік, що дало можливість виявити вирішальний вплив на величину номінальних надходжень зборів (рентної плати) за спеціальне використання природних ресурсів механічного збільшення нормативів плати у зв'язку з інфляційними процесами. Проведення картографічного аналізу динаміки реальної фіскальної віддачі показало, що у більшості адмі-

ністративно-територіальних одиниць не спостерігається позитивної тенденції, що є свідченням зниження ефективності фіскального регулювання спеціального використання водних ресурсів.

Результати кластеризації регіонів України за критерієм фіскальної паритетності використання та охорони водних ресурсів, який включає показники реальної фіскальної віддачі забраної води, фіскального рівня відшкодування скидів забруднених вод безпосередньо у водні об'єкти, питомих капітальних інвестицій на очищення зворотних вод, показали, що між окремими регіонами має місце значний інституціональний розрив, який свідчить про відсутність у більшості адміністративно-територіальних одиниць належного взаємозв'язку між надходженнями фіскальних платежів за спеціальне водокористування та забруднення водних об'єктів і величиною інвестиційного забезпечення процесів модернізації об'єктів водогосподарської інфраструктури і відтворення водно-ресурсного потенціалу. Запропоновано заходи поступової конвергенції вітчизняної системи фіскального регулювання використання та охорони водних ресурсів та аналогічних систем високорозвинених країн.

Basic components of the system of fiscal regulation the use and protection of water resources: tax (rental fees) for the special use of water resources, environmental tax for discharges of pollutants directly into water bodies, penalties for breaches of environmental laws regarding the pollution of water sources are identified in the article. Basic trends of nominal revenues and revenues in the comparable prices fees (rent payments) for the special use of water resources to the Consolidated budget of Ukraine allowed demonstrating the absence of significant real changes in the determination of base this fiscal fee are analyzed.

Based on the calculation of nominal and real fiscal revenue of consumed water the level of effectiveness of fiscal regulation for special water use during 2000-2014 allowed reveal decisive impact on the value of nominal revenue tax (rental fees) for the special use of natural resources of mechanical increasing the ratios fee due to inflation are established. Cartographic analysis of the dynamics of the real fiscal revenue has demonstrated that positive trends is not observed in the most administrative territorial units, which is evidence of reducing the effectiveness of fiscal regulation of the special use of water resources.

Results of clustering regions of Ukraine by the criterion of fiscal parity of use and protection of water resources, which includes real fiscal revenue of consumed water, fiscal levels recovery for discharges of pollutants directly into water bodies, specific capital investments for return water purification have shown that is a significant institutional gap among different regions and indicates the absence appropriate relationship between fiscal revenue fees for special water use and water pollution and the value of investment maintenance processes of modernization of water management infrastructure and restoration of water resource potential in the most administrative territorial units. Measures of gradual convergence of national systems fiscal regulation the use and protection of water resources and similar systems of developed countries are proposed.

Ключові слова: фіскальне регулювання, зведений бюджет, водні ресурси, фіскальна віддача, рентна плата, кластерний аналіз.

Key words: fiscal regulation, the consolidated budget, water resources, fiscal effect, rental fee, cluster analysis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Прагнення України до інтеграції у європейський економічний простір передбачає приведення у відповідність до міжнародних стандартів усіх сфер суспільного життя. В таких умовах все більшої актуальності набуває питання екологічної складової соціально-економічного розвитку нашої держави. Визначальним фактором еко-

логічної стабільності та стабільності розвитку економіки країни в цілому є стан водних джерел, оскільки вода є як соціально значущим ресурсом, так і допоміжним компонентом або матеріальною основою виробництва. У свою чергу, раціональне використання, охорона та відновлення водних ресурсів неможливе без належного фінансового забезпечення, яке базується на фіскальному регулюванні спеціального використання водних ресурсів та скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти.

Рис. 1. Складові фіскального регулювання використання та охорони водних ресурсів

Існуюча система фіскального регулювання використання та охорони водних ресурсів представлена обмеженим набором регуляторів: рентною платою за спеціальне використання води, екологічним податком за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти та штрафами за порушення природоохоронного законодавства в частині забруднення водно-ресурсних джерел. Надмірна уніфікованість фіскальних регуляторів, а також відірваність нормативів плати від реальної цінності водних ресурсів, які залучаються у відтворювальний процес, не дозволяють повною мірою закладати дієві стимули в поведінку водокористувачів, які сприяли б їх переходу на ощадливі способи господарського освоєння водно-ресурсного потенціалу та спонукали до мінімізації збитків, завданих водним джерелам.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній економічній літературі вже тривалий період висловлюються думки щодо усунення основного рудименту командно-адміністративної економіки у фіскальному регулюванні використання та охорони водних ресурсів — територіально-басейнового підходу до встановлення нормативів плати за спеціальне використання поверхневих та підземних вод [1; 5; 6; 9], але представницький та виконавчий істеблішмент не зробив в цьому напрямі навіть критично необхідних кроків для того, щоб подолати колосальний розрив між інституціональною архітектурикою регулювання водокористування нашої країни та високо-розвинених країн.

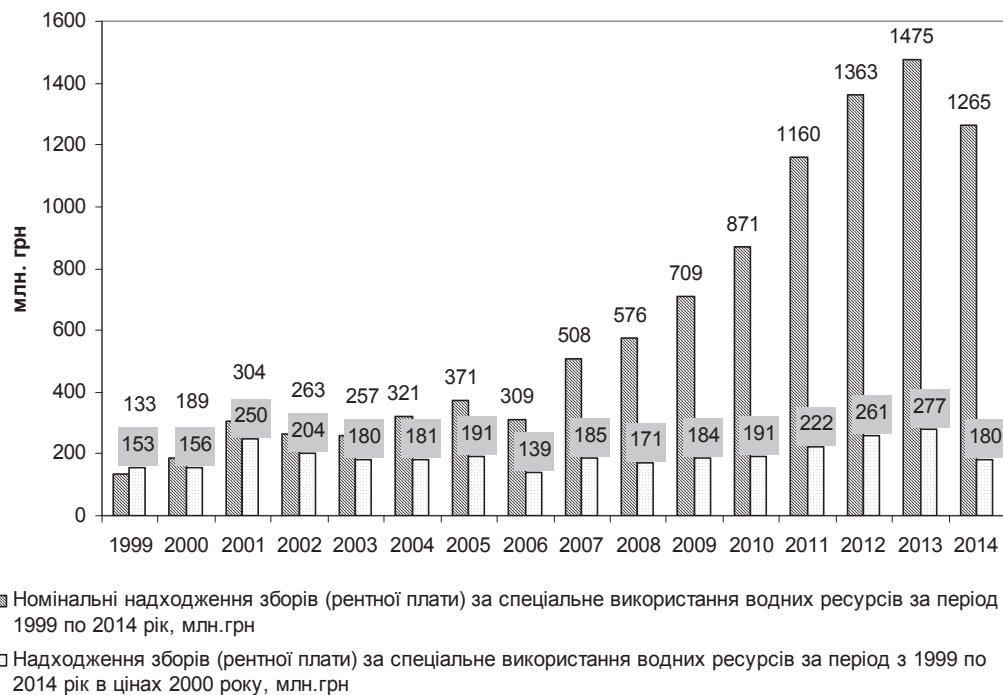
За таких умов ігнорується позитивний іноземний досвід щодо врахування при визначенні пріоритетів фіскального регулювання використання та охорони

водних ресурсів ролі водних ресурсів у виробництві продукції та наданні послуг [2; 4], що зумовлює недокапіталізованість водних ресурсів у переважній більшості галузей [7], де вода є або засобом виробництва, або матеріальною субстанцією кінцевої продукції.

Акцентується увага на численних інституціональних розривах між фіскальними пріоритетами регулювання водокористування та необхідністю стимулювання ощадливого та збалансованого залучення водних ресурсів у відтворювальний процес. Окремі вчені висловлюють думки про наявність правових колізій щодо ідентифікації реальної бази стягнення зборів (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів [8], що призводить до значних втрат бюджетів різного таксономічного рівня та несправедливого перерозподілу водної ренти.

ЦІЛІ СТАТТІ

Цілями публікації є ідентифікація складових системи фіскального регулювання використання та охорони водних ресурсів, аналіз основних тенденцій номінальних надходжень та надходжень у порівнянних цінах зборів (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів за період з 1999 по 2014 рік до Зведеного бюджету України, розрахунок реальної та номінальної фіскальної віддачі забраної води за період з 2000 по 2014 рік, виявлення територіальних відмінностей в рівнях номінальних надходжень та надходжень зборів (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів у порівнянних цінах, оцінка зрушень в динаміці реальної фіскальної віддачі забраної води в розрізі регіонів України, проведення кластеризації регіонів України за рівнем фіскальної паритетності використання та охорони водних ресурсів у 2012 році, обґрунтування пріоритетних напрямів

Рис. 2. Номінальні надходження та надходження у цінах 2000 року зборів (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів до Зведеного бюджету України за період з 1999 по 2014 рік

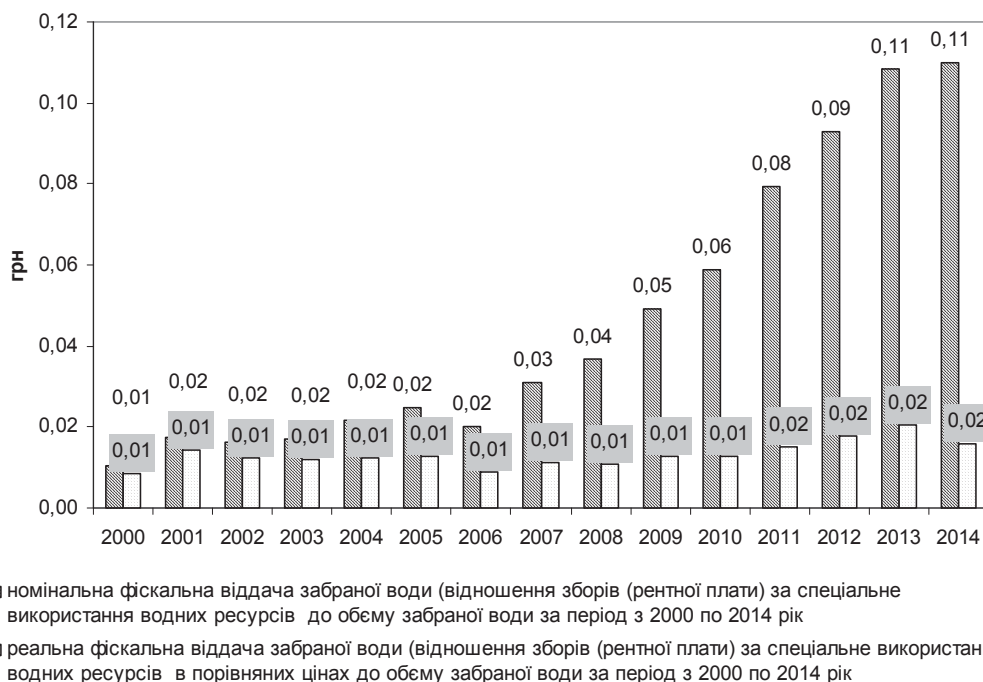
Джерело: розраховано за оперативними даними Державної фіскальної служби України та даними Державної служби статистики України.

удосконалення системи фіскального регулювання використання та охорони водних ресурсів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Існуюча система фіскального регулювання водокористування не повною мірою виконує бюджетонапов-

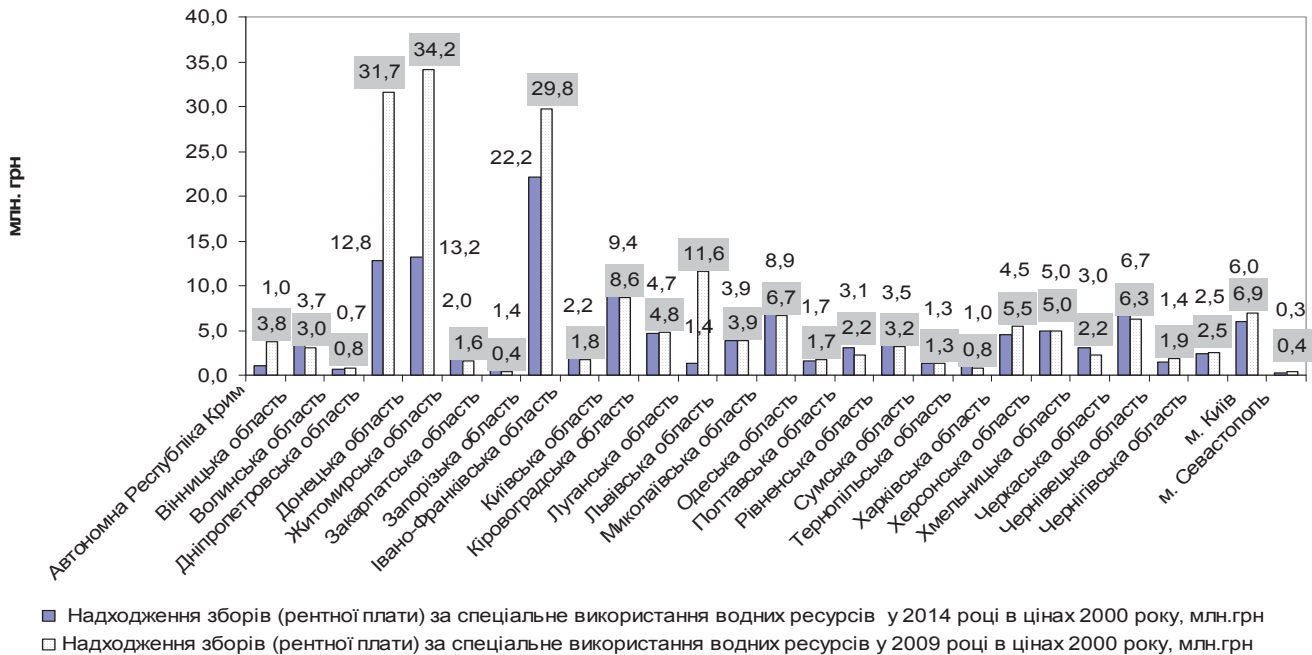
нюючу та стимулюючу функції залучення водних ресурсів у відтворювальний процес. Значним негативом існуючої системи фіскального регулювання водокористування є те, що при диференціації нормативів плати за використання поверхневих і підземних вод не враховується їх роль у створенні додаткової вартості, тобто не забезпечується розмежування води як матеріально-

Рис. 3. Номінальна та реальна фіскальна віддача забраної води за період з 2000 по 2014 рік

Джерело: розраховано за оперативними даними Державної фіскальної служби України та даними Державної служби статистики України.

Рис. 4. Порівняння надходжень зборів (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів у 2009 та 2014 роках у цінах 2000 року в розрізі регіонів України

Джерело: розраховано за оперативними даними Державної фіскальної служби України та даними Державної служби статистики України.

речової основи виробництва готової продукції і водного ресурсу як забезпечуючого компонента у виробничому процесі.

Існуючі нормативи плати за спеціальне використання поверхневих і підземних вод є на порядок нижчими, ніж середньоєвропейські, а в окремих випадках і поступаються нормативам, що функціонують у країнах СНД. На жаль, збір за спеціальне використання водних ресурсів місцевого значення та орендна плата за надання в користування природних та штучних водних об'єктів так і не стали вагомим джерелом надходжень до місцевих бюджетів [3].

Має місце звужена база оподаткування у зв'язку з тим, що впродовж тривалого періоду більшість водних ресурсів, залучених у господарський оборот, підлягала наданню пільг і преференцій при стягненні водно-ресурсних платежів; спостерігається поступове наближення обсягу втрат водних ресурсів до об'єму водних ресурсів, які підлягають оподаткуванню на загальних підставах; наявні прецеденти невідповідності норм податкового й природоохоронного законодавства в частині встановлення і затвердження нормативів збору за спеціальне використання водних ресурсів та його справляння [8].

Основними фіскальними регуляторами залучення водних ресурсів у господарський оборот є збір (рентна плата) за спеціальне використання водних ресурсів та екологічний податок за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти (рис. 1). Рентна плата за спеціальне використання водних ресурсів надходить у розмірі 50% до загального фонду державного бюджету та 50% — у місцеві бюджети. Нарахування суми рентної плати за спеціальне використання поверхневих вод відбувається виходячи з приналежності водного джерела до відповідного басейну; рентна плата за спеціальне використання підземних вод нараховується за регіональним принципом — в розрізі адміністративно-територіальних одиниць.

Екологічний податок за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти нараховується, виходячи з найменування забруднюючих речовин та їх концентрації у скинутих водах. Він розподіляється між бюджетами у такому співвідношенні: 20% спрямовується у загальний фонд державного бюджету, 80% даного податку — у місцеві бюджети.

Для поглибленого аналізу основних тенденцій надходжень збору (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів до Зведеного бюджету України порівнюємо номінальні надходження (надходження у фактичних цінах) та надходження в цінах 2000 року (порівняних цінах), які розраховувалися шляхом ділення номінальних надходжень за відповідний рік на кумулятивний коефіцієнт індексу цін виробників. Таким чином, стане можливим показати реальні зрушення в динаміці надходжень збору (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів, оскільки буде знівелювано фактор механічного зростання нормативів плати у зв'язку з інфляційними процесами.

Протягом 1999—2014 років динаміка обсягів номінальних надходжень зборів (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів показала висхідний тренд (рис. 2). Якщо у період з 1999 по 2006 роки тенденція до зростання даного показника не була виражена чітко, оскільки протягом 1999—2001 років спостерігалось деяке його зростання (з 133 млн грн. у 1999 році до 304 млн грн. у 2001 році), у 2002—2003 роках сума номінальних надходжень зборів за спеціальне використання водних ресурсів скоротилась до 257 млн грн., а у 2005 році знову зросла до 371 млн грн., після чого у 2006 році становила 309 млн грн. Починаючи з 2007 року має місце чітка тенденція до нарощення обсягів номінальних надходжень зборів (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів: якщо у 2007 році їх сума становила 508 млн грн., то до 2013 року вона ви-

Рис. 5. Регіональний розріз сум надходжень збору (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів до Зведеного бюджету України у 2014 році та динаміка рівня реальної фіскальної віддачі забраної води

Джерело: розраховано за оперативними даними Державної фіскальної служби України та даними Державної служби статистики України.

росла майже втричі і сягнула 1475 млн грн., після чого у 2014 році знизилась до 1265 млн грн.

Проте така картина спостерігається лише в динаміці номінальних надходжень і не дає підстав зробити висновок про наявне реальне зростання надходжень зборів (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів. Причиною суттєвого зростання даного показника починаючи з 2008 року є різке зростання цін на фоні глобальної економічної кризи, адже у 2014 році ціни зросли у 2,6 рази порівняно з 2007 роком, який є останнім роком докризової фінансової стабільності.

Сума реальних (у цінах 2000 року) надходжень зборів (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів протягом 1999—2014 років також має тенденцію до зростання, проте її темпи є значно меншими, ніж темпи зростання номінальної суми даного виду зборів.

Важливими показниками невідповідності між величинами номінальних та реальних надходжень зборів (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів до Зведеного бюджету України, а також ефективності фіскального регулювання водокористування є показники номінальної та реальної фіскальної віддачі, розраховані відповідно як відношення номінальної величини зборів (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів до об'єму забраної води та відношення зборів (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів у порівнянних цінах (цінах 2000 року) до об'єму забраної води.

За період з 2000 по 2014 рік номінальна фіскальна віддача забраної води як і сума номінальних надходжень збору за спеціальне використання водних ресурсів демонстрували позитивну тенденцію (рис. 3). Протягом 2000—2006 років суттєвого зростання номінальної фіскальної віддачі забраної води не відбулося: за цей період її значення підвищилося на 0,01 грн./м куб. Протягом 2007—2014 років даний показник продемонстрував чітку тенденцію до зростання — з 0,03 грн./м куб. у 2007 році до 0,11 грн./м куб. у 2014 році. Така тенденція має місце у зв'язку зі зростанням індексу цін виробників, що є наслідком глобальної фінансової кризи 2008 року. Знову ж, варто зазначити, що таке зростання фіскальної віддачі забраної води є суто номінальним, реальні темпи зростання даного показника показали майже сталий тренд: з 2000 року по 2014 рік реальна фіскальна віддача забраної води зросла всього на 0,01 грн./м куб.

У розрізі регіонів має місце значний варіаційний розрив між значеннями зборів за спеціальне використання водних ресурсів, оскільки неоднаковий рівень промислового потенціалу та потужностей сільськогосподарського виробництва і комунального господарства вимагає залучення до господарського обороту різного обсягу водних ресурсів. Якщо порівняти реальну величину зборів (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів у 2014 та 2009 роках, то по більшості регіонів спостерігається зниження даного показника, що свідчить про зменшення результативності фіскального регулювання водокористування (рис. 4).

Таблиця 1. Показники кластеризації регіонів України у 2012 році за критерієм фінансової паритетності регулювання використання і охорони водних ресурсів

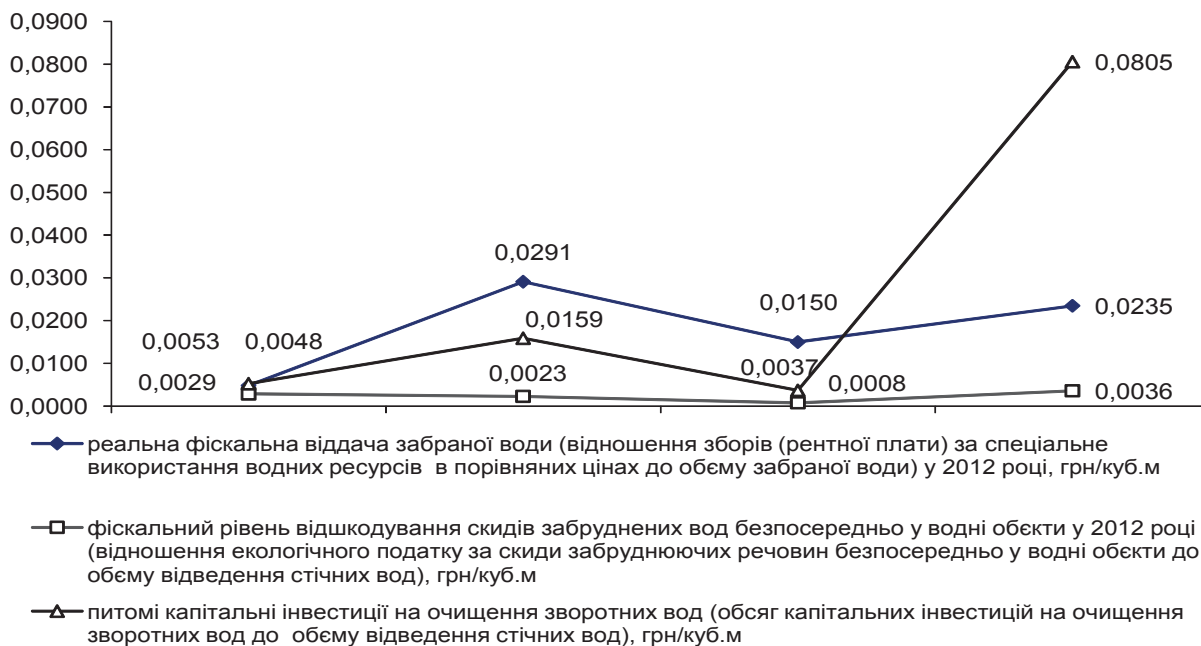
	реальна фінансова віддача забраної води (відношення зборів (рентної плати) за спеціальне використання водних ресурсів в порівнянних цінах до об'єму забраної води) у 2012 році, грн./куб.м	фінансовий рівень відшкодування скидів забруднених вод безпосередньо у водні об'єкти у 2012 році (відношення екологічного податку за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти до об'єму відведення стічних вод), грн./куб.м	питомі капітальні інвестиції на очищення зворотних вод (обсяг капітальних інвестицій на очищення зворотних вод до об'єму відведення стічних вод), грн./куб.м
Автономна Республіка Крим	0,005	0,0022	0,007
Вінницька область	0,032	0,0005	0,002
Волинська область	0,008	0,0025	0,001
Дніпропетровська область	0,023	0,0015	0,018
Донецька область	0,021	0,0019	0,015
Житомирська область	0,012	0,0011	0,001
Закарпатська область	0,040	0,0029	0,019
Запорізька область	0,034	0,0008	0,019
Івано-Франківська область	0,024	0,0019	0,060
Київська область	0,011	0,0002	0,002
Кіровоградська область	0,029	0,0020	0,019
Луганська область	0,028	0,0031	0,020
Львівська область	0,035	0,0070	0,011
Миколаївська область	0,039	0,0013	0,018
Одеська область	0,002	0,0009	0,010
Полтавська область	0,016	0,0017	0,090
Рівненська область	0,021	0,0024	0,012
Сумська область	0,015	0,0016	0,032
Тернопільська область	0,016	0,0008	0,004
Харківська область	0,028	0,0030	0,012
Херсонська область	0,005	0,0059	0,004
Хмельницька область	0,029	0,0059	0,070
Черкаська область	0,033	0,0015	0,007
Чернівецька область	0,021	0,0011	0,008
Чернігівська область	0,023	0,0005	0,051
м. Київ	0,022	0,0025	0,065
м. Севастополь	0,028	0,0089	0,147

Джерело: розраховано за оперативними даними Державної фінансової служби України та даними Державної служби статистики України.

Як бачимо з картосхеми (рис. 5), найбільший обсяг номінальних надходжень збору (рентної плати) за спеціальне використання води у 2014 році мав місце у центральних та південно-східних областях, а саме: Київській, Черкаській, Кіровоградській, Миколаївській, Херсонській, Запорізькій, Дніпропетровській та Донецькій областях. Наявність суттєвих обсягів надходжень даного платежу у Миколаївській та Херсонській областях пов'язана із потребами водозабезпечення землеробських угідь. У Запорізькій області відносно великі суми надходжень збору (рентної плати) за спеціальне використання води пояснюються відповідно значними обсягами забору води на потреби гідроенергетичного комплексу, у Дніпропетровській та Донецькій областях — на потреби промислового комплексу. Варто зазначити, що навіть у умовах проведення антитерористичної операції, об'єми забору води для

функціонування промисловості у Донецькій області залишаються на високому рівні.

Щодо рівня реальної фінансової віддачі води, то у 2014 році у більшості областей він має тенденцію до зростання, зокрема порівняно з 2008 роком. Чітка позитивна тенденція даного показника протягом 2003—2014 років спостерігається у Закарпатській, Львівській, Івано-Франківській, Хмельницькій, Київській, Миколаївській, Одеській, Черкаській, Чернігівській, Полтавській областях. Водночас дещо скоротився рівень реальної фінансової віддачі забраної води у Луганській, Донецькій, Дніпропетровській, Кіровоградській, Чернівецькій областях, АРК Крим та м. Севастополі. У Херсонській, Волинській, Сумській областях суттєвих змін не відбулося. Найшвидшими темпами протягом досліджуваного періоду реальна фінансова віддача зростала у Закарпатській області — з 0,006 грн./м куб. до

Рис. 6. Графік середніх значень показників кластеризації

0,037 грн./м куб., Хмельницькій області — до 0,027 грн./м куб., Миколаївській та Черкаській областях.

Для ідентифікації відмінностей в рівнях надходжень зборів за спеціальне використання водних ресурсів та визначення фінансових можливостей відтворення водно-ресурсного потенціалу була проведена кластеризація регіонів за критерієм фіскальної паритетності регулювання використання і охорони водних ресурсів.

Основна перевага кластерного аналізу полягає в тому, що він дозволяє об'єднувати об'єкти в однорідні за кількома показниками групи (кластери). Алгоритм його застосування складається з наступних кроків: формування матриці "об'єкт — ознака", де в якості об'єктів можуть виступати регіони, міста і т.д., а ознаками є значимі характеристики, пов'язані з фіскальними платежами; вибір схожості або міри відстані, на основі якої буде будуватися класифікація; визначення зв'язку між об'єктами на основі побудови матриці схожості або відстаней, симетричної вихідної матриці; виявлення груп та інтерпретація отриманих результатів.

Крім того, проведення кластерного аналізу за одними і тими ж об'єктами і показниками за даними різних часових зрізів дає уявлення про динаміку розвитку регіонів, їх рух щодо сформованих груп, що надає вихідну інформацію для прогнозування. Використання кластерного аналізу не вичерпується узагальненням великих масивів кількісних даних. Він також застосовується для зіставлення об'єктів за якісними характеристиками.

Метод кластеризації к-середніх є найбільш поширеним інструментом при використанні кластерного аналізу. При використанні даного методу важливо припустити можливу кількість кластерів за спостереженнями. У загальному випадку метод к-середніх будує рівно К різних кластерів, розташованих на можливих великих відстанях один від іншого. В тому кластері, де сума середніх значень більша, той кластер має вище конкурентне положення. Віддалі між кластерами свідчать про інституціональні розриви між кластерами.

У межах обраного критерію було визначено такі показники: реальна фіскальна віддача заборної води, фіскальний рівень відшкодування збитків, нанесених скидами забруднюючих речовин, питомі капітальні інвестиції на очищення зворотних вод (табл. 1).

Кінцеві параметри багатофакторного розвідувального аналізу отримано на третій ітерації і за результатами обробки первинних даних (табл. 1) виділено 4 кластери. Конкурентне положення окремого взятої групи регіонів оцінено на графіку середніх значень показників кластеризації (рис. 6). Сума даних показників для конкретного кластера показує рівень ефективності за вибраними критеріями. В результаті групи регіонів можна проранжувати в порядку спадання конкурентного положення: Кластер 4, Кластер 2, Кластер 3 та Кластер 1. Найбільший інституціональний розрив за вибраними показниками є між кластером 4 та 1, котрі відповідно займають найкраще та найгірше конкурентне положення (рис. 7).

Результати кластеризації показують значні територіальні розриви в рівнях фіскальної паритетності використання та охорони водних ресурсів, що не завжди корелює з тими нормативами, які встановлені для поверхневих та підземних вод. Це є підставою для трансформації існуючої системи фіскального регулювання використання та охорони водних ресурсів.

Першочерговими заходами, які необхідно здійснити, щоб забезпечити поступову конвергенцію вітчизняної системи фіскального регулювання використання та охорони водних ресурсів до аналогічних систем високорозвинених країн, мають бути:

— існуючий територіально-басейновий підхід до встановлення нормативів плати за спеціальне використання поверхневих та підземних вод необхідно доповнити підходами, які враховують роль водних ресурсів у виробництві готової продукції та наданні послуг;

— переорієнтація системи фіскального регулювання шляхом запровадження інструментів, які стимулюватимуть водокористувачів до дотримання вимог, які пред-

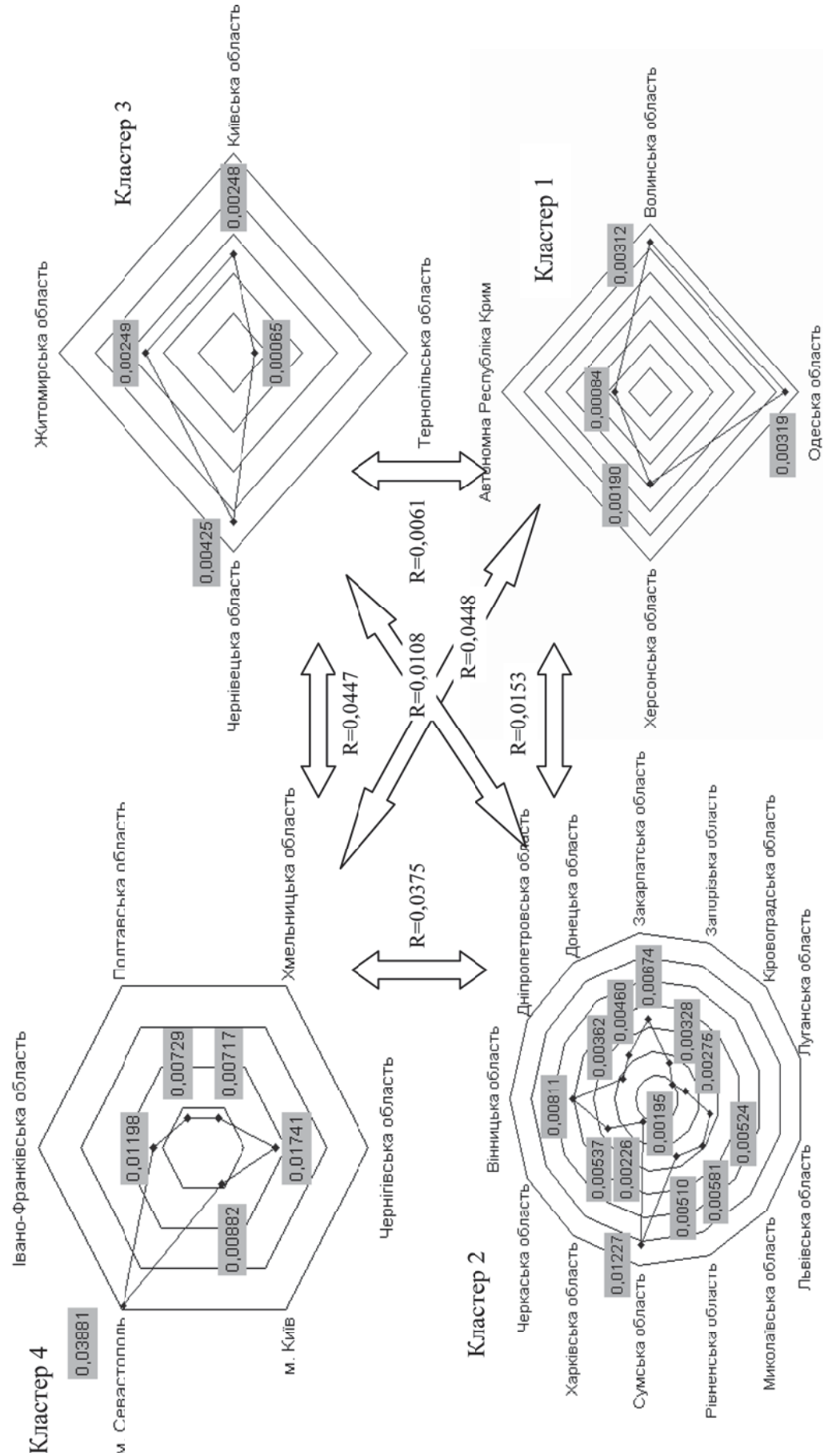

Рис. 7. Матриця евклідових відстаней (R) та позиції елементів кластерів виходячи з відстаней від центру

‘являються водоохоронними директивами Європейського Союзу (мова йде про збільшення ставок екологічного податку за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об’єкти та збільшення розмірів штрафів за порушення природоохоронного законодавства);

— перегляд методики нарахування орендної плати за користування водними та водогосподарськими об’єктами на основі врахування басейнових умов водокористування та виду господарської діяльності, яка базується на використанні водних ресурсів;

— понижувальні коефіцієнти при стягненні рентної плати за спеціальне використання водних ресурсів мають бути збережені лише у тих ланках національного господарства, які є складовою системи забезпечення національної безпеки.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Інституціональною та методологічною передумовами функціонування фіскальної системи регулювання використання та охорони водних ресурсів в Україні є територіально-басейновий принцип встановлення нормативів плати за спеціальне використання води та частково — ставок екологічного податку за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об’єкти. Це не дає можливості ідентифікувати реальну базу утворення та присвоєння окремими суб’єктами господарської діяльності водної ренти, що залишає поза фінансовими фондами держави і територіальних громад значні потоки водно-ресурсних платежів.

Використання територіально-басейнового підходу при встановленні нормативів за спеціальне водокористування супроводжується механічним їх збільшенням у зв’язку з інфляційними процесами, що при порівнянні з надходженнями водно-ресурсних платежів у порівнянних цінах не демонструє позитивного тренду в динаміці зборів за спеціальне використання водних ресурсів, які надходять до Зведеного бюджету України.

Спрощений підхід до визначення бази стягнення водно-ресурсних платежів призвів до значного варіаційного розмаху у рівнях реальної фіскальної віддачі в розрізі адміністративно-територіальних одиниць України та незадовільного значення фіскальної паритетності в окремих регіонах, що потребує конвергенції вітчизняної та передових іноземних систем фіскального регулювання водокористування.

Література:

1. Голян В.А. Інституціональне середовище водокористування: сучасний стан та механізми вдосконалення: монографія / В.А. Голян. — Луцьк: Твердиня, 2009. — 592 с.
2. Голян В.А. Оцінка фіскального регулювання водокористування / В.А. Голян // Статистика України. — 2008. — № 3 (42). — С. 49—54.
3. Голян В.А. Фіскальне регулювання водокористування в регіоні: інституціональні засади та напрями вдосконалення / В.А. Голян, В.М. Бардась, Р.В. Бусел // Механізм регулювання економіки. — 2012. — № 1. — С. 25—37.
4. Голян В.А. Фіскальне регулювання водокористування в умовах нових економічних викликів /

В.А. Голян // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 12 (66). — С. 194—201.

5. Голян В.А. Фіскальне регулювання природокористування: теоретико-методологічні засади врахування територіальних відмінностей рівня ресурсно-екологічної спрямованості податкових надходжень / В.А. Голян, В.М. Бардась // Економіка та держава. — 2011. — № 10. — С. 18—23.

6. Жук П.В. Шляхи вдосконалення економічного регулювання водокористування в Україні / П.В. Жук // Регіональна економіка. — 2010. — № 3. — С. 139—147.

7. Капіталізація природних ресурсів: монографія / За заг. ред. д. е. н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика. — К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. — 268 с.

8. Огонь Ц.Г. Ефективність оподаткування та проблеми раціонального використання й відновлення водних ресурсів / Ц.Г. Огонь // Фінанси України. — 2010. — № 1. — С. 16—28.

9. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: націон. доп. / За ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. — К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. — 776 с.

References:

1. Holian, V.A. (2009), *Instytutsional'ne seredovysche vodokorystuvannia: suchasnyj stan ta mekhanizmy vdoskonalennia* [Institutional environment of water use: current status and mechanisms of improvement], Tverdynia, Luts'k, Ukraine.
2. Holian, V.A. (2008), "Evaluation of fiscal regulation of water use", *Statystyka Ukrainy*, vol. 3 (42), pp. 49—54.
3. Holian, V.A. Bardas', V.M. and Busel, R.V. (2012), "Fiscal regulation of water use in the region: institutional principles and ways of improvement", *Mechanism of Economic Regulation*, vol. 1, pp. 25—37.
4. Holian, V.A. (2006), "Fiscal regulation of water resources usage conditioned by new economic challenges", *Actual problems of economics*, vol. 12 (66), pp. 194—201.
5. Holian, V.A. and Bardas', V.M. (2011), "Fiscal regulation natural resources usage: theoretical and methodological principles of incorporation regional differences in the level of resource and environmental focus of tax revenues", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 10, pp. 18—23.
6. Zhuk, P.V. (2010), "Ways of improving the economic regulation of water use in Ukraine", *Rehional'na ekonomika*, vol. 3, pp. 139—147.
7. Khvesyk, M.A. et al. (2014), *Kapitalizatsiia pryrodnykh resursiv* [Capitalization of natural resources], PI IEESD NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
8. Ohon', Ts.H. (2010), "The efficiency of taxation and problems of rational use and restoration of water resources", *Finansy Ukrainy*, vol. 1, pp. 16—28.
9. Libanova, E.M. Khvesyk, M.A. et al. (2014), *Sotzial'no-ekonomichnyj potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta ii rehioniv: natsion. dop.* [Socio-economic potential of the sustainable development of Ukraine and its regions: national report], PI IEESD NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 13.11.2015 р.*